

GEOGRAFIA LITERÀRIA DELS PAÏSOS CATALANS. EL CAS DE LA COMARCA D'OSONA

LLORENÇ SOLDEVILA I BALART / JORDI DE SAN EUGENIO VELA
Universitat de Vic

Literary geography of the catalan countries. Case study: the region of Osona

La literatura ha estat, històricament, una forma de vivència i de coneixença del territori. En aquest sentit, el projecte *Geografia literària dels Països Catalans* esdevé una proposta de redescoberta de pobles, ciutats i comarques, de recuperació i fixació en la memòria d'espais, indrets, cases, monuments, edificis patrimonials o llocs mítics que han estat el centre d'interès dels nostres escriptors d'ençà dels trobadors i Ramon Llull fins als nostres dies. Per tot plegat, aquest treball té un triple objectiu: en primer lloc, donar a conèixer la iniciativa *Geografia literària dels Països Catalans*; en segon lloc, proposar-ne un marc teòric, i, per acabar, analitzar, específicament, alguns dels espais literaris que es localitzen a la comarca d'Osona.

Paraules clau: geografia, literatura, paisatge, Països Catalans, Osona, territori.

Throughout history, literature has been a way to experience and get to know territory. In this way, the project Geografia literària dels Països Catalans (Literary Geography of the Catalan countries) becomes a proposal to rediscover villages, cities and regions and recover and stick on the memory spaces, sites, houses, monuments, patrimonial buildings or mythical places which have been of interest to our writers, from the troubadours and Ramon Llull to our times. Thus, the aim of this paper is threefold: to present the Geografia literària dels Països Catalans, to outline its theoretical framework and, finally, to analyse the literary spaces which are located in the Osona region.

Keywords: geography, literature, landscape, Catalan countries, Osona, territory.

Agraïments

Els autors d'aquest treball volen agrair les valuoses aportacions que el Dr. Manuel Llanas, el Dr. Santi Ponce i el Dr. Xavier Ginesta han fet sobre la versió inicial d'aquest manuscrit.

1. Introducció

Hi ha nombrosos antecedents que situen en perspectiva la relació existent entre la geografia i la literatura (Suárez-Japón, 2002; Lévy, 2006; Rubio, 2009). En els últims anys, emperò, la geografia literària sembla resituar-se des del temps i cap a l'espai. Ras i curt, s'assisteix a l'espacialització —d'espai— de la literatura (Baethge, 2002). Existeix, doncs, la necessitat de fer emergir nous relats, nous discursos que incorporin la singularitat dels territoris en l'imaginari col·lectiu de la ciutadania. Cal anar, doncs, a la recerca de nous relats que denotin una autèn-

tica sensació de lloc, un nouvingut sentit de lloc.¹ La creació de discursos territorials des de la literatura no deixa de ser el resultat d'una determinada experiència viscuda dels llocs, un exercici creatiu de projecció simbòlica de la identitat, i de posicionament, per què no dir-ho, en un mercat emergent de voraç competència entre territoris (l'atracció de turisme i la captació d'esdeveniments en són dos bons exemples). La literatura és *per se* un exercici de creació d'imaginari geogràfic i paisatgístic, d'ideació i de coneixement subjectiu de territoris, de recreació fantàsica de fantasies individuals i col·lectives associades a determinats emplaçaments. I és aquí on rau l'objecte principal de treball de la *Geografia literària dels Països Catalans*, en el redescobriments de la geografia del territori mitjançant l'ús i anàlisi del relat literari que s'hi refereix directament.

Quant als objectius, aquest treball en persegueix tres de concrets. En primer lloc, es pretén donar a conèixer l'origen, l'abast i les implicacions inherents al projecte *Geografia literària dels Països Catalans*. A continuació, i en segon lloc, es vol definir un marc de treball que aixoplugui conceptualment i teòrica la iniciativa objecte d'estudi. Finalment, es vol fer èmfasi en l'anàlisi específica d'alguns dels espais literaris ubicats a la comarca d'Osona.

La metodologia emprada ha estat, per una banda, la investigació documental, concretada amb el buidatge d'algunes de les obres més representatives de la literatura amb mencions i/o evocacions específiques a espais geogràfics de les nostres contrades. En segon lloc, s'ha recorregut a l'etnografia, que té un caràcter fenomenològic, atès que pretén un coneixement intern de la vida social mitjançant la descripció i/o interpretació dels fenòmens que s'hi produeixen. La tècnica d'investigació etnogràfica s'ha considerat especialment pertinent per a l'objecte d'estudi que ens ocupa, atès que aposta per un coneixement inductiu de la realitat social, fonamentat en l'experiència i/o l'exploració, de primera mà, d'un determinat escenari social (Guber, 2001).

Els continguts d'aquest article s'estructuren en funció d'un apartat introductor que permetrà una declaració d'intencions inicial quant a context, objectius i metodologia del projecte objecte d'estudi. A continuació, en l'apartat 'Antecedents i horitzons d'un projecte', es fa un breu recorregut pels orígens, abast i estat actual de la *Geografia literària dels Països Catalans*. Tot seguit, es donen a conèixer els fonaments teòrics a partir dels quals se sustenta la relació entre geografia i literatura. L'estudi específic de la geografia literària a Osona precedirà l'apartat de conclusions, que posa punt final a aquesta dissertació.

2. Antecedents i horitzons d'un projecte

La *Geografia literària dels Països Catalans* en la seva orientació actual té el seu origen en la primavera de 2004, quan es va iniciar un treball de camp siste-

1. El concepte de lloc aborda de ple la tensió contemporània entre allò global i allò local. Tendeix a determinar com la societat sent i pensa uns llocs determinats. Es tracta d'una expressió habitualment usada pels geògrafs quan volen emfatitzar la importància dels llocs com a focus de sentiments personals. Representa, en definitiva, el significat que la gent atribueix a llocs particulars. El sentit de lloc és el camí indicador dels significats i les sensacions inherents a l'espai geogràfic (Rose, 1995).

màtic per materialitzar les bases conceptuals i metodològiques en què es desenvoluparia l'obra.

A partir d'aquí, es va posar fil a l'agulla en totes dues direccions, la bibliogràfica i la webgràfica i, així, el desembre de 2009, de la mà d'Editorial Pòrtic del Grup 62, apareixia *Geografia literària. Comarques barcelonines*, el primer volum dels deu projectats que, alhora, havia possibilitat la posada en marxa del web *Endrets.cat Geografia literària dels Països Catalans*, el setembre anterior. El novembre de 2010 es publicà el volum tres de la sèrie, *Comarques tarragonines i Terres de l'Ebre*. Estan en procés d'edició el volum dos, *Comarques lleidatanes, l'Alt Pirineu i l'Aran*; el nou, *Barcelona vella*, i el 10, *Barcelona nova i el Barcelonès*. Després seguiran: *Comarques gironines*; *Illes Balears i Pitiüses*; *País Valencià*; *Les franges: Andorra, l'Alguer, Catalunya Nord i Franja de Ponent i Universos literaris*.

En el lloc web,² en aquests moments, hi treballen vint persones de formació interdisciplinària i d'interessos transversals que atenen des de la programació fins al disseny, passant per la gestió documental, fotogràfica i audiovisual fins a arribar a les locucions de textos o a la relació i recull d'aportacions dels comunicants que es posen en contacte amb el web. S'hi troben ressenyats 306 autors, amb 1.438 textos relacionats amb 803 indrets diferents, que s'acompanyen de 6.200 fotografies que els il·lustren des d'un enfocament determinat per a cada text.

En essència, aquest és un projecte que intenta per primera vegada als Països Catalans, de manera global, d'aixecar acta notarial de la imbricació entre paisatge i literatura. Sobre l'originalitat respecte a d'altres projectes internacionals cal remarcar que, després de consultar els catàlegs electrònics de quatre biblioteques nacionals (la de França,³ la de Gran Bretanya,⁴ la de Florència, a Itàlia,⁵ i la

2. Per a més informació es pot consultar la següent adreça electrònica: <<http://www.endrets.cat/>> [Consulta: 17 juliol 2012]

3. La tasca de prospecció anà a càrrec de Manuel Llanas. DIANCOURT, A. *Atlas littéraire de la France, depuis l'époque gallo-romaine jusqu'à la chute du second Empire, ouvrage composé sur les travaux des meilleurs critiques...* París, 1878; BOUHERET, Claude. *Atlas littéraire des pays d'Europe centrale et orientale*. Lausana, 2009 (204 p.); *Guide littéraire de la France*. 1963 (840 p.); *Guide littéraire des monuments de Paris* (1992); *Pays littéraire du Québec: guide des lieux d'écrivains*. 1998; Col·lecció *Lieux littéraires, sous la direction d'Alain Vaillant* (1996); CLÉBERT, Jean-Paul, *Les hautes lieux de la littérature en France*. París: 1990.

4. *The places of English literature: a literary guide to the British Isles* (1924); *A literary map of Ireland* (1977); *Literary places: a guided pilgrimage: New York and New England* (1978, 289 p.); *Literary places in and out of London* (1985, 128 p.); *Dylan Thomas's places* (una guia literària). Swansea, 1987; *Pens, profiles and places: a literary tour round Yorkshire* (1989, 167 p.); *A literary guide to the Eastern Cape*. Cape Town, 2003 (402 p.); *Cyclopedia of literary places*. Consulting editor, R. Baird Shuman; editor, R. Kent Rasmussen. Pasadena; Londres, 2003, 3 vol.; *Literary Britain and Ireland: a guide to the places that inspired poets, playwrights and novelists*. Londres, 2005 (160 p.), i *The literary tourist: readers and places in Romantic and Victorian Britain* (2006, 244 p.).

5. *Dal Meleto alla Sacra di San Michele: piccola geografia letteraria piemontese* (1997); *Una geografia letteraria tra Emilia e Romagna* (1997); *Guida letteraria di Ancona* (1998); *Guida letteraria della città di Napoli*. 2 vol. (1997-1998); *Guida letteraria dell'Italia* (2000, 593 p.); *Luoghi letterari: paesaggi, opere e personaggi* (2004, 774 p.); *Guida letteraria di Torino* (2005); *Dizionario dei luoghi letterari immaginari* (2006, 654 p.), i *Ho visto Firenze. Guida letteraria della città* (2007).

d'Espanya),⁶ cercant-hi títols de contingut i propòsit semblants no se n'ha trobat cap d'homologable. Sol·licitant informació a partir de conceptes com «guia literària», «llocs literaris», «geografia literària», «rutes literàries» i «atles literari», el resultat és que les obres d'aquest tipus, en general, o bé se cenyeixen a ciutats o escriptors concrets o bé, si amplien l'angle de visió, són d'extensió breu (una mena d'aproximacions) o bé, si són extenses, solen ser d'autoria col·lectiva. I, a més, no consta que en cap cas disposin del contrapunt d'un portal a Internet que complementi cada volum.

És una obra pensada sobretot des de l'àmbit escolar i acadèmic i per a aquest món.⁷ També es creu que és un material útil per a l'excursionisme que, des dels seus inicis, ha anat lligat a les manifestacions literàries i culturals del país i a la recuperació del patrimoni i coneixença del paisatge (Roma i Ginesta, 2006). Aquesta sintonia la mateixa fundació de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, creada el 1876 per historiadors, fotògrafs, economistes i escriptors com Francesc d'Assís Ubach i Vinyeta, Francesc Manuel i Pau i Joaquim Riera i Bertran, i de la qual, dos anys després, se'n feia soci Jacint Verdager. D'altra banda, aquest és un món que ha donat bons publicistes i erudits, a voltes desdoblats en escriptors: Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, entre els més destacats.

I, encara, un tercer sector que sembla en alça en els darrers temps: el turisme cultural, tant el casolà com el foraster, i amb prou rellevància els col·lectius de la tercera edat en constant moviment de banda a banda del país. Per tant, un espectre social prou ampli i variat.⁸

Els materials s'organitzen per comarques i, dins de cada comarca, per municipis. Aquests s'estructuren amb els llocs literaris concrets, seguint procediments variats. El més usual és començar per algun dels llocs més emblemàtics i, després, seguir un recorregut amb alguna lògica, a vegades urbana, d'altres històrica, d'altres vital (cas de Miquel Martí i Pol a Roda de Ter).

Els usuaris d'aquests materials, en servir-se'n, també crearan una visió personal del paisatge, a favor o en contra de la sostinguda per l'escriptor, del qual llegeixen un text, sobretot si ho fan en directe, davant de l'indret. I aquest efecte s'intensificarà molt més si acceptem que la literatura, l'especialment descriptiva, pot abraçar qualsevol aspecte de l'activitat humana lligada amb el paisatge.

6. *Guía literaria de Segovia* (1968); *Guía literaria de Soria* (1973); *Valladolid: guía literaria* (1985); *Guía literaria de la provincia de Jaén* (1989); CABA, Rubén. *Rutas literarias de España*. Madrid: Aguilar de Ediciones, 1990; *Guía literaria de Madrid* (1993); *Al pie de la letra: guía literaria de Buenos Aires* (2005, reed.); *Guía literaria de la ciudad de Granada: itinerarios árabe y renacentista* (2007); *Ruta literaria por Extremadura* (2008, 315 p.), i *Antonio Machado en Soria: ruta literaria* (2008).

7. SOLDEVILA, Llorenç. «Enseñar historia de la literatura en segundo ciclo de secundaria». A: BORDONS, Glòria, et al. *Enseñar literatura en secundaria*. Barcelona: Editorial Graó, 2006, p. 21-31. SOLDEVILA, Llorenç. «Del lloc literari a la ruta literària: un branding en eclosió». A: *Actes del I Congrés de Geografia Literària*. València: Universitat de València (en premsa). SOLDEVILA, Llorenç. «Literatura vivencial: del llibre al web, Endrets.cat». A: *Actes del XVI Col·loqui Internacional de l'AILLC a Salamanca*. Barcelona: PAM (en premsa).

8. SOLDEVILA, Llorenç. «Les rutes literàries: algunes pautes organitzatives i logístiques a tenir en compte». A: BORDONS, Glòria. *Manual de gestió del Patrimoni literari de l'Alt Pirineu i Aran*. Farrera-Tremp: Centre d'Art i Natura i Garsineu Edicions, 2010, p. 14-18.

En la seva transversalitat pot ajudar a entendre molt millor d'on venim, què hem estat, qui som... I ho farà d'una manera amena si relacionem els espais urbans, rurals, museístics, els lligats amb fets històrics, etc., amb fragments literaris que els revisquin. En fi, amb tot allò que d'humà, de toc humà, té qualsevol paisatge, inclusivament el patrimonial i l'arquitectònic.

Entre altres premisses bàsiques, a l'hora d'estructurar l'obra, se'n van proposar tres de prioritàries en la consecució de cartografiar equilibradament i cohesionadora tot el país:

1. Que hi sortissin totes les capitals de comarca amb poca o molta literatura. Des de Reus, una de les més prolífiques, fins a Pont de Suert, amb producció més aviat escassa.
2. Que tots els llocs literaris a inventariar haurien estat visitats, fotografiats i confrontats amb els textos que es pensava que més s'hi adeien.
3. Que s'hi posarien textos, si s'ho valien i eren operatius, d'autors que anirien dels trobadors fins als coetanis, tant d'indiscutibles i clàssics com d'aquells més locals i desconeguts.

3. L'aixopluc teòric del projecte: geografia, branding, literatura i paisatge

3.1. Des de l'aportació de la geografia

Tal i com assenyala Baethge (2002), la geografia literària disposa d'una prolongada tradició crítica, sustentada, fonamentalment, en el concepte de *milieu*.⁹ Cal no oblidar, però, que, tal i com fa notar aquesta mateixa autora, el seu objecte d'estudi cabdal és la *geoliteratura*, que es refereix a l'estudi de la interrelació dialèctica que es produeix entre el territori, els espais culturals i la literatura. En tot cas, i tradicionalment, la vinculació entre geografia i literatura s'ha produït des d'una lectura de l'espai viscut, des de la geografia subjectiva (Furlani & Gutiérrez, 1990; Campillo, 1991-1992; Pillet, 2004; Lévy, 2006). És per això que la geografia humanística i, darrerament, la geografia emocional, esdevenen els referents de treball principals quant a l'anàlisi de la dualitat geografia-literatura (Pocock, 1980; Porteous, 1985; Panadero, 2004). A més, en els darrers temps, la preocupació de la geografia per les qüestions vinculades als sentits, a l'emoció i, en general, a la subjectivitat humana llegida en clau geogràfica, ha anat clarament en augment (Davidson, Bondi & Smith, 2005; Nogué & Romero, 2006).

9. Sovint, el concepte de 'milieu' es vincula al concepte de 'territorialitat', entesa com el conjunt de relacions que una societat manté amb l'exterioritat (relacions verticals amb el territori, el mateix *milieu*, o l'ambient, entre d'altres) i amb l'alteritat (relacions horitzontals amb la resta d'agents) (Raffestin, 1999). Així mateix, Dematteis i Governa (2005) mantenen que la territorialitat no és el resultat del comportament humà en el territori, sinó que és el procés de construcció d'aital comportament, el conjunt de les pràctiques i dels coneixements de la societat en relació a la realitat material, la suma de les relacions mantingudes d'un agent en el territori i amb la resta d'agents.

3.1.1. La geografia humanística

La geografia humanística s'inspira en l'aportació de la fenomenologia existencial i de l'idealisme, però també en el pragmatisme i el realisme, els quals, i en el seu conjunt, proclamen la riquesa de l'existència humana (Estébanez, 1982; Unwin, 1995). Segons el geògraf Tuan (1976), l'humanisme en geografia s'ha d'ocupar de la reflexió al voltant dels fenòmens geogràfics, amb l'objectiu d'aconseguir una millor comprensió dels individus i de la seva condició. Per a Unwin (1995), la geografia humanística disposa de tres característiques principals que la singularitzen en relació amb la resta de corrents de pensament inscrits en la tradició geogràfica. En primer lloc, es tracta d'una crítica oberta i directa a la geografia fonamentada en el positivisme lògic; en segon lloc, pretén un acostament a la complexitat inherent a la subjectivitat humana; finalment, busca prioritzar la comprensió i la reflexió per davant de la finalitat explicativa. Per tot plegat, la geografia humanística es troba molt propera als dictats de les ciències historico-hermenèutiques.

En efecte, el fet d'entendre el significat del món i, sobretot, el significat atorgat als llocs per part dels individus, així com la introspecció en l'espai viscut com a experiència del món de la vida (*Lebenswelt*), trasllada la investigació geogràfica cap a una fenomenologia constitutiva provinent del pensament de Husserl i Schutz, caracteritzada per la recerca de significat. És per això que la *Geografia literària dels Països Catalans* s'inscriu de ple en els dictats de les geografies de la subjectivitat. I més encara, perquè es tracta d'una geografia antropocèntrica, fonamentada en l'existencialisme i en la fenomenologia; en què l'espai esdevé lloc i la construcció social dels llocs es vehicula mitjançant una lectura de la càrrega emotiva, estètica i simbòlica que li és pròpia. Ras i curt, la geografia humanística està interessada a esclarir com la gent interpreta el món i com s'hi relaciona.

3.1.2. La geografia emocional

La investigació relacionada amb aspectes vinculats a l'emoció ha estat generalment silenciada, malgrat representar un extraordinari fil conductor de les vivències experimentades per la humanitat. En aquest sentit, l'aportació específica de la tradició geogràfica cap a una revaloració del paper a exercir per l'emoció en els diferents camps d'investigació aplicada, troba en els 'espais emocionals' interessants perspectives d'estudi. Per tot plegat, les geografies simbòliques o la denominada geografia de l'emoció, les quals representen la recerca dels vincles afectius de les societats amb els seus espais o bé l'estudi de l'experiència que proporciona la interacció amb el lloc, emergeixen amb força com a objecte d'estudi propi de la geografia (Davidson, Bondi & Smith, 2005).

L'argumentari de la geografia emocional és especialment rellevant per al projecte *Geografia literària dels Països Catalans*, atès que es tracta d'una tendència en geografia que es decanta per prioritzar l'estudi del subjecte en la seva interacció amb l'espai geogràfic, així com la càrrega emocional que se'n deriva. La geografia, igual com passa en d'altres disciplines, expressa emocions i aquest fet es fa evident, per exemple, a partir del que es desprèn de l'escriptura que relaciona la gent i els llocs, en què l'aparició del vessant emocional hi és sovint present. En

definitiva, la presència de l'emoció en les nostres interpretacions, enteniment i lectura del món, fa necessària la seva inclusió en el pensament geogràfic (Davidson, Bondi & Smith, 2005). Però el vincle entre el projecte objecte d'estudi i l'estudi de l'emoció en geografia es fa especialment explícit per l'espacialitat i la temporalitat de les emocions, o bé per la importància simbòlica dels llocs, que prové de l'associació emocional que s'hi vincula, dels sentiments de por, temor, preocupació, alegria, satisfacció, veneració i sacralització que inspiren. És per aquest motiu que la geografia emocional ha de tendir a entendre l'emoció des d'un punt de vista experiencial i conceptual, mitjançant l'articulació d'una lectura socioespacial dels estats mentals interioritzats per part dels subjectes.

3.2. L'aportació del 'branding' territorial

El *branding* es defineix com el procés de construcció de valor de marca mitjançant la comunicació efectiva dels atributs que es vulguin traslladar a la ment dels receptors (Fernández-Cavia, 2011). En el cas concret dels territoris, implica una planificació a llarg termini, per tal de construir i mantenir una reputació regional o nacional distintiva, positiva i competitiva, tant internament com externament. S'aconsegueix mitjançant una aproximació estratègica, harmonitzada i públicament conscient a la innovació, l'agenda pública, les relacions externes, la promoció d'inversions i l'exportació, el turisme i les relacions culturals (Monerris, 2008).

L'emergent necessitat dels territoris de construir un discurs, un relat o bé una narrativa que els diferenciï dels seus competidors i alhora els singularitzi, ja no només per captar turistes, sinó per atraure talent, inversions, infraestructures o esdeveniments, implica l'efectiva posada en marxa d'iniciatives properes al *marketing* i també al *branding* (San Eugenio, 2011). És així com la *Geografia literària dels Països Catalans* utilitza l'argument de l'espai geogràfic viscut mitjançant l'evocació literària per tal de donar visibilitat i projecció d'imatge de marca territorial a totes i cadascuna de les comarques dels Països Catalans que en formen part. L'argument de la literatura i el consegüent inventari sistemàtic d'espais geogràfics aptes per a viure-hi una nova experiència *in situ* suposa, alhora, de forma molt subtil, un procés de construcció de marca de territori, la construcció d'un nou imaginari i d'un argumentari d'arrel literària i territorial a partir del qual posicionar determinats espais geogràfics a partir de la projecció d'una novinguda identitat simbòlica.

3.3. Des de l'aportació de la literatura

El *locus amoenus* clàssic travessa l'obra de grans autors, de les *Geòrgiques*, de Virgili, fins a *Les desventures del jove Werther* (Goethe, 1987), en què el protagonista afirma: «Només ella [la natura] és infinitament rica, només ella fa grans artistes». Aquesta constatació i l'aplicació moderna de les sis causes de delit que, segons Ernest Robert Curtius (Curtius, 1976), seguint la lliçó de Libani (segle IV), marquen totes les obres clàssiques (les deus d'aigua, les plantacions, els jardins, les brises suaus, les flors i els cants dels ocells), són el punt de partida de qualsevol definició de lloc literari. A partir d'una relectura d'aquesta tradició insuflada pels sentiments romàntics de llibertat i subjectivisme alhora, s'obté la base d'un

entendre la literatura que, la majoria de les vegades, tindrà el paisatge, la natura, com a autèntics protagonistes o coprotagonistes i no pas com a mers escenaris on passaven històries com abans del segle XVIII. Així, l'aparició del terme *landscape* (paisatge), en aquest sentit modern, és de mitjan d'aquest segle divuitè i arrela especialment en els autors de la Gran Bretanya. És a partir d'aquí que cases on viuen escriptors, paisatges que descriuen, llocs que emmarquen la ficció o personatges històrics que els inspiren passaran a formar part, més enllà de l'estricta vida vegetativa dels autors, d'això que denominem patrimoni immaterial del quefer literari.

De ben segur que Oscar Wilde, el 1890, va ser dels primers que il·luminà teòricament aquesta nova concepció i interrelació entre paisatge i literatura. Se la plantejava sobretot després de l'impacte que li produí la pintura de Turner i els impressionistes en la nova visió de la natura en aquests termes: «la vida imita l'art molt més del que l'art imita la vida» i es preguntava què era de fet la Natura i afirmava: «No és una mare fecunda que ens ha infantat, sinó ben bé una creació del nostre cervell; qui li dona la vida és la nostra intel·ligència. Les coses existeixen perquè nosaltres les veiem, i tant la receptivitat com la forma de la nostra visió depenen de les arts que ens han influït» (citada per Roger, 2000). És a dir, en definitiva, de la cultura. Proust ve a dir el mateix quan fa que el narrador de *À la recherche du temps perdu* exposi a Albertine la seva particular teoria sobre l'artista: «I ve't aquí que el món (que no es va crear una sola vegada, sinó tantes vegades com ha sorgit un artista original) se'n apareix completament diferent de l'antic, però perfectament clar» (Proust, 1953).

De fet, tal i com afirma Roger (2000): «Sense que nosaltres ho sapiguem, som una intensa forja artística i ens quedariem ben sorpresos si ens diguessin tot allò que ens ve de l'art. Un dels exemples seria el paisatge, un dels casos més idonis per poder verificar i mesurar aquesta potència estètica». I, encara, afegeix: «El paisatge és en primer lloc el producte d'una operació perceptiva, és a dir, una determinació sociocultural».

Si se segueix el dictat de Roger (2000), són els escriptors que, en un moment o altre des del seu impuls vital, fixen amb més o menys veracitat aquests espais que el temps i l'acció humana faran desaparèixer, transformaran, potenciaran o bé transfiguraran. No cal oblidar que tot paisatge, per natural que sigui, d'ençà que l'home hi intervé, és ajustat a les seves necessitats vitals i espirituals. Per tant, els paisatges, com la literatura que els reflecteix al llarg del temps, són evolutius. Només la literatura, l'acte creador, fixa amb més o menys graus i dosis de fantasia allò que aquell paisatge era en un moment determinat, però que pel pas del temps i l'acció de l'home, en bona mesura, ha deixat de ser-ho.

I, no només la mirada dels creadors en un temps i estat d'ànim determinats són els que modelaran el paisatge, sinó que també en la línia de les reflexions ja esmentades de Wilde¹⁰ i Proust (1953), cada sensibilitat veurà diferent un mateix paisatge i el món. Tot paisatge és reinventat tantes vegades com un nou impuls creador o lector s'hi acara. Fins al punt que Baudelaire (citada per Roger, 2000) arribarà a afirmar que «només per ell i gràcies a ell són bells els arbres i les muntanyes».

10. Citada per Roger (2000).

I, de fet, són els autors romàntics els que reconvertiran paisatges considerats horribles i/o tenebrosos per la desconfiança i/o la por que despertaven. Així, Albrecht von Haller, el suís pare de la fisiologia moderna, serà «l'inventor» dels Alps, vistos fins aleshores com a muntanyes àrides de cims embuixats, com un paisatge bonic que és mostrat a un pastor; o William Wordsworth, capdavanter dels lakistes, que introdueix el temps personal en el paisatge i el sublimitza, formularà una visió més humana de la regió dels llacs del nord d'Anglaterra (*Lake District*); de la mateixa manera que Verdaguier serà el «descobridor» d'uns Pirineus carregats d'història i de bel·leses, en estat primigeni, gairebé diríem germinals i fundacionals.

En el marc hispànic, per la seva banda, la Generació del 98 fa, a partir de la pintura i de la literatura, una reinvençió del paisatge castellà i, doncs, també per extensió ideològica, espanyol, que entra en col·lisió amb els moviments nacionalistes, sobretot el català, però també el basc i gallec (Pena, 1998). La Castella visionada per Miguel de Unamuno és una relectura filosòfica del paisatge castellà. És des d'aquesta perspectiva que escriurà una *Vida de Don Quijote y Sancho*, i intentarà el diàleg amb Joan Maragall, redescobridor de les essències catalanes («Las madres del alma catalana» i «El comte Arnau»); Azorín, per la seva banda, repintarà els paisatges castellans, especialment la Mancha, amb la recerca de les essències paisatgístiques del Quijote (Azorín, 1998). Finalment, el gran mestre de la paleta literària, Gabriel Miró, descobrirà els mil matisos de la llum mediterrània. Pel que fa a Catalunya, res no és igual després de l'elaboració dels paisatges (sobretot Montserrat, Canigó i el Montseny) o la visió moderna i industrial de Barcelona per part de Verdaguier, o la vivificació de la Muntanya per antonomàsia (el Montseny) de la mà de Guerau de Liost.

3.4. L'aportació del paisatge i el seu llenguatge literari

Per a Nogué (2011) el paisatge és, alhora, una realitat física i la representació que culturalment en fem, la fisonomia externa i visible d'una determinada porció de la superfície terrestre i la percepció individual i social que genera, un tangible geogràfic i la seva interpretació intangible. És, al mateix temps, el significat i el significat, el contingut i el contingut, la realitat i la ficció.

Segons Augustin Berque a *Les Raisons du paysage* (1995) els paisatges existeixen en la ment humana a partir de quatre criteris diferents:

1. Representacions lingüístiques, és a dir, una o unes quantes paraules poden dir un *paisatge*.
2. Representacions literàries orals o escrites, que canten o descriuen amb una certa extensió i amb una voluntat artística les bel·leses del paisatge, el natural o l'endegat pel geni humà.
3. Representacions pictòriques (i fotogràfiques i cinematogràfiques afegiríem nosaltres) que tenen com a tema central el paisatge.
4. Representacions en forma de jardí que tradueixen una apreciació estètica de la natura i que no tenen, per tant, res a veure amb els jardins o horts agrícoles.

I, encara, hi afegiríem que determinats paisatges poden ser expressats, dibuixats, per la música. Aquest seria el cas d'alguns dels textos paisatgístics musicats, com per exemple les visions mediterrànies d'alguns poemes de Maragall en mans d'Eduard Toldrà o de la novel·la *Solitud* de Víctor Català, traspassada al pentagrama per Manel Camp.

És sobretot, però, a partir del segon enunciat que s'han anat definint els llocs literaris que han acabat per materialitzar la *Geografia literària dels Països Catalans*. El procés de perfilar el lloc literari com a metodologia de treball va ser complex i llarg. Els dubtes i les vacil·lacions, no encara del tot resolts, s'han anat aclarint amb més precisió sobre què s'ha d'entendre com a tal. A vegades, anant més enllà de l'estricta i únic interès literari i obrint-se a d'altres àmbits: culturals, turístics, excursionistes, etc. Ara bé, el lloc sempre havia de tenir alguna relació amb la literatura i havia de ser paisatge: natural, urbà, humà, cultural i artístic. Així, sense voluntat de marcar gradacions que poden resultar constrenyedores i a voltes, per què no, desvirtuadores, es va descriure tota una gamma de llocs literaris organitzats en deu tipologies que, progressivament, van anar trobant la seva justificació i encaix en casos i exemples ben concrets:

1. Literàries: inclouen les cases de naixença i mort (Miquel Costa i Llobera a Pollença), les cases museu (Jacint Verdaguer a Folgueroles), els centres de documentació (Salvador Espriu a Arenys de Mar). Però, també, les cases on viuen i creen autors coetanis i, a vegades, no estrictament literaris (Na Macaret i Ponç Pons a Alaior, can Gasuny i Perejaume al Montnegre).
2. Monumentals: abracen tot tipus de manifestació física d'homenatge als escriptors (busts del Parc de la Ciutadella, o el de Joan Fuster a Sueca), monuments (Ramon Llull a Palma, Verdaguer a Vic, Pitarra a Barcelona i Teodor Llorente a València). També les tombes que tenen un especial emplaçament (mausoleu Pere Calders al passeig de Llança) i singularitat artística (Víctor Balaguer a Vilanova i la Geltrú).
3. Geogràfiques: comprenen qualsevol accident geogràfic (cims, avencs, rius, estanys, llacs, pantans...), però també les intervencions de l'home en la natura com ara les fonts (la font del Covilar i Joan Maragall, la de l'Oreneta i Guerau de Liost, la font del Desmai i Jacint Verdaguer) i els espais urbans, barris i ciutats que han esdevingut mítics per alguna raó: places del Diamant (Rodoreda) i la del Segle xx a Terrassa (Agustí Bartra) o l'Andratx de Porcel, la Terrassa de Jaume Cabré i Vicenç Villatoro i la València de Joan Francisc Mira i Ferran Torrent.
4. Històriques: contenen, per una banda, els llocs relacionats amb algun esdeveniment col·lectiu que ha fixat un punt d'inflexió en la història col·lectiva (la batalla d'Almansa, l'illa de Cabrera i la reclusió de l'exèrcit francès de la mà de la novel·la que Porcel dedicà a la tragèdia, la batalla de l'Ebre i el poble de Corbera, el camp de concentració d'Argelers o el de Sant Ferran de ses Roques a Formentera). Però també els grans conjunts patrimonials (l'amfiteatre de Sagunt, el Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà, el castell de Santa Bàrbara d'Alacant; els monuments a herois (Rafel Casanova), a mites (Macià i Companys) o a fets històrics rellevants (el timbaler del Bruc, Morella i el general Cabrera).

5. Artístiques: recullen les sinergies entre diferents arts. A vegades, és l'artista plàstic que s'inspira en la literatura, però més infreqüentment passa a la inversa: l'obra d'Apel·les Fenosa (casa museu del Vendrell) serveix d'inspiració a poetes tan diversos com Josep Carner, Carles Riba, Tomàs Garcés i Salvador Espriu. Per la seva banda, Antoni Tàpies fa de la casa de Campins un tòtem de la seva creativitat plàstica i literària. I, encara, el mas Sopalmo d'Ibi, d'Antoni Miró, aixopluga la creativitat de Miquel Martí i Pol, Isabel Clara Simó i Ovidi Montllor.
6. Religioses: s'hi relacionen des de les ermites i santuaris (Bellmunt, Montgrony Toro, la Damunt, Sant Jordi), les basíliques (el Pi i la Sagrada Família); les abadies fundacionals de Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí del Canigó; els monestirs (Montserrat, Poblet, Santes Creus, Lluc, del Puig). Però també les representacions sacres de tots els temps lligades a llocs molt emblemàtics del territori (Misteri d'Elx o Passió d'Olesa, Esparreguera, Cervera i Ulldecona).
7. Culturals: s'hi inclouen, a diferència de les marques monumentals, elements patrimonials que han fet avançar el comerç i la cultura (l'lotges de Palma, Perpinyà i València i la literatura romàntica; el Saló de Cent o Llotja de Mar de Barcelona i la Renaixença) o centres com el Cau Ferrat de Sitges i el Modernisme; biblioteques populars i escoles de la Mancomunitat i el Noucentisme; l'Ateneu Barcelonès i els teatres (Principal, Liceu i Romea).
8. Ecològiques: s'hi encabeixen els espais naturals o els indrets concrets lligats amb ecosistemes evocats per autors diversos (Massís del Montseny, Delta de l'Ebre, Península de Formentor, la Mola de Formentera, Aiguamolls de l'Empordà, Desert de les Palmes de Benicàssim, Albufera de València, Penyal d'Ifac, Serra de Mariola, Barranc del Cint d'Alcoi, Cap de Favàritx o Palmerar d'Elx).
9. Esportives: s'hi lliguen els punts simbòlics (font de Canaletes), les grans zones esportives (Camp Nou, Estadi i Port Olímpic) i totes les manifestacions relacionades amb les proeses d'excursionistes i d'espeleòlegs (ascensió a l'Aneto, al Canigó o baixada a S'Entreforc o al Forat de Sant Ou).
10. Antropològiques: inclouen, essent la marca com una mena de calaix de sastre, objectes de més o menys entitat que han arribat a configurar una llegenda sobre un escriptor (la falsa biblioteca de Josep Bernat i Baldoví a l'Ajuntament de Sueca), símbols llegendaris (el Sant Grial de la catedral de València) o monuments que han quedat orfes de la seva finalitat inicial (mausoleu de Jaume I a l'Ajuntament de Tarragona).

També hi comptem les cases familiars d'escriptors de valor tangencial (la nissaga Corella a Cocentaina; palau Falguera i el baró de Maldà, a Sant Feliu del Llobregat; el casal de Castellarnau i Josep Maria de Sagarra a Tarragona, i la Maiola i *Vilaniu*, de Narcís Oller a Valls).

Llocs sense cap referent literari aparent avui adaptats en hotels luxosos o residències per a infants orfes que la memorialística ha convertit en centres d'interès literari (Sanatori de Puig d'Olena a Sant Quirze Safaja, Sanatori de Sant Joan de Déu al Vendrell, Sanatori de Caubet a Bunyola).

Els llocs i els personatges lligats amb la tradició de les cançons populars o altres tradicions ancestrals (Bac de Roda i Vic, el comte Arnau i Montgrony, el Salt de la Bella Dona i Lluç; el Dia de l'Ós a Prats de Molló).

Els llocs de divertiment i oci: cafès, musics-halls (Bagdad), els edificis industrials ('la Blava', indústria tèxtil a Roda de Ter), llocs de trànsit (estació de França i aeroport del Prat), restaurants, hotels, cerveseries (Set Portes, Cafè Colon, Fonda Espanya, fàbrica de cerveses Moritz).

4. Osona: una marca literària¹¹

Osona és, a hores d'ara, la comarca dels Països Catalans que compta amb més variats llocs literaris. Se'n troben registrats al *www.Endrets.cat*. *Geografia literària dels Països Catalans* un total de 153, amb 307 textos de 71 autors de diferents èpoques i gèneres, incloent-n'hi alguns d'anònims de la literatura popular. Els capdavanters en aquesta llista són dos poetes ja mítics: Miquel Martí i Pol (92 textos) i Jacint Verdaguer (45 textos). S'ha de remarcar, però, que malgrat el predomini de Martí i Pol en el nombre de textos, Verdaguer encapçala la llista de llocs literaris, amb 41 en diversos punts de la comarca; mentre que Martí i Pol en compta amb 20, concentrats tots a Roda de Ter. I, sobretot, són aquests dos autors i Miquel Llor, amb la seva novel·la *Laura a la ciutat dels sants* (1931), els que converteixen Osona en una sòlida i capdavantera marca literària.

La distribució dels llocs literaris per municipis segueix aquest ordre: Vic (22), Roda de Ter (20), Folgueroles (19), Manlleu (12), Viladrau (12), Centelles (6), Lluçà (6), Prats de Lluçanès (6), Santa Maria de Corcó (6), Masies de Voltregà (5), Torelló (5), Alps (4), Calldetenes (4), Rupit i Pruit (3), Sant Boi de Lluçanès (3), Sant Martí de Centelles (3), Gurb (2), Olost (2), Oristà (2), Tavèrnoles (2), Tavertet (2), el Brull (1), Espinelves (1), Orís (1), Perafita (1), Sant Agustí del Lluçanès (1), Sant Bartomeu del Grau (1) i Sant Pere de Torelló (1).

4.1. Folgueroles i la marca verdagueriana

Folgueroles és l'indiscutible epicentre del mite verdaguerià. Dels principals llocs literaris de la població lligats al poeta, la marca verdagueriana s'expandeix per tot Osona de forma radial, fins a abastar-ne tots els límits geogràfics, fallant només en el seu flanc sud. Arriba a assolir, ja s'ha dit, els 41 llocs literaris que, literàriament, abracen de la infantesa fins a la vellesa del poeta.

A Folgueroles hi trobem la casa museu, l'església de Santa Maria, el racó del poeta, les ermites de la Damunt i Sant Jordi, i les fonts del Desmai, la Trobada i la Ricardera. A Calldetenes comptem amb can Tona i Sant Tomàs de Riudeperes que completen visions de joventut.

A Tavèrnoles, amb el mas Torrents, el gorg dels Nitons o Sant Feliu del Racó, anem als orígens familiars i als mons infantils de somni i aventura. A Vic retro-

barem els llocs en què el poeta es va formar, amb la casa Masferrer, on tindrà les connexions crucials que li permeten accedir a Barcelona i per crear l'Esbart de Vic; el Seminari Vell, la plaça del Mercadal, el Temple Romà, la casa Bojons, on morí el seu admirat Jaume Balmes, i l'ermita de Sant Francesc s'hi moria.

Si seguim cap al nord, hi ha dos punts que foren claus en la seva vida sacerdotal: la parròquia de Vinyoles d'Orís, on inicià la tasca religiosa i hi emmalaltí, i el santuari de la Gleva (Masies de Voltregà) on el bisbe Morgades el recloué en els anys de desobediència. Encara dos punts més reblen la implantació en aquesta zona: l'ermita de la Mare de Déu de Gràcia, a la mateixa parròquia d'Orís, a qui va dedicar uns goigs ben singulars perquè fixaven referències a les guerres carlines, i el santuari de Bellmunt, a Sant Pere de Torelló, lligat amb el popular poema de «L'emigrant».

Si ens decantem cap a l'est de la comarca podem fixar dos punts verdaguerians més: el mas del Bac de Collsacabra, a Pruit, on passà alguns períodes de vacances acompanyant el bisbe Morgades, i el santuari del Far, del qual prengué una bella llegenda.

La incursió cap a l'oest de la comarca ens acosta a un lloc agrest, el Gorg Negre, en plena riera de Sorreigs, a Sant Bartomeu del Grau, inspirador de «Los bruixots del Gorg Negre», un poema de joventut. Accedint a l'altiplà del Lluçanès farem atenció al mas Viladecans, a Sant Boi de Lluçanès, on féu estades per recuperar la salut i hi redactà alguns esbossos de *L'Atlàntida*.

Cap al sud-est hi ha tot el món montsenyenc, contrades per on va fer una de les moltes escapades de joventut i la memorable excursió amb els redactors de la revista *Joventut*, el 1901, un any abans de morir. Hi trobarem llocs que són icones nacionals com la Creu de Matagalls, que li és dedicada, o el santuari de Sant Segimon i l'ermita de Sant Miquel dels Barretons. Diversos són els poemes i proses que aquests indrets li inspiraren, sobresortint l'èpic «La veu del Montseny».

4.2. El vessant montsenyenc, els dominis de Guerau de Liost i Marià Manent

En el vessant montsenyenc, a banda de les referències mítiques que es puguin fer a Joan Sala Serrallonga, lligades a Viladrau, extensives per les Guillerries, cal destacar la importància de les connexions vitals i literàries de Guerau de Liost i Marià Manent amb la vila.

Dos cosins, Jaume Bofill i Mates i Jaume Bofill i Ferro, regiren els destins literaris de dues de les cases més potents en la generació de textos: can Rusquelles i ca l'Herbolari. En la primera, Guerau de Liost hi va rebre la flor i nata de la intel·lectualitat noucentista i hi creà bona part de la seva obra montsenyenca per antonomàsia, *La muntanya d'ametistes*. De la segona, més que les elaboracions literàries de Bofill i Ferro, comptem les aportacions de Marià Manent, perquè allí, durant els anys de la Guerra Civil, hi va gestar part dels seus poemes més valorats i el dietari *El vel de Maia*.

Salvador Espriu, en la seva joventut, va fer estades a can Ganyota de Viladrau a causa d'una greu malaltia que ja havia ocasionat la mort de la seva germana petita.

11. Per a més informació es pot consultar la següent adreça electrònica: <<http://www.endrets.cat/comarca/24/osona.html>> [Consulta: 7 juliol 2012]

Ermita de la Damunt a Folgueroles (font: www.endrets.cat).

Casal de can Rusquelles a Viladrau (font: www.endrets.cat).

Al llarg d'aquests sojorns viladrauencs elaborà *Laia* i una bona part dels contes d'*Aspectes*.

Josep Maria de Sagarra féu estades a la fonda Rita, a la plaça de Viladrau. Es conta que a les parets de l'habitació que ocupà hi restaren poemes escrits de la seva mà. A ca la Rita hi treballava la Glòria, qui posà el seu propi hostal, que sembla que inspirà el personatge central de l'obra *L'Hostal de la Glòria*.

Finalment, un altre dels grans noms de la poesia, Màrius Torres, va acabar els seus dies, en plena joventut, a causa de la tuberculosi, en una habitació del sanatori del Brull.

4.3. Vic: una ciutat de novel·la

La ciutat de Vic esdevingué literària a nivell nacional quan aparegué *Laura a la ciutat dels sants*, de Miquel Llor. Abans havia estat el fogar de la Renaixença fora de Barcelona i s'hi formaren i destacaren autors com Jacint Verdaguer, Martí Genís i Aguilar i Jaume Collell; aquest, a més, fou el principal ideòleg del catalanisme naixent de base cristiana. Però el cert és que la novel·la de Llor, prenent com a punt de partida la història real de la parella Mercè de Ventós i Francesc de Rocafiguera, remogué a fons les tranquil·les aigües vigatanes i va fer una aportació de modernitat a la novel·la catalana d'indiscutible vàlua.

Després, Vic, l'han novel·lada, amb traça i seguint en part el solc de Llor, Maria Àngels Anglada amb *No em dic Laura* (1981) i Emili Teixidor amb *Laura Sants* (2006). I molt més recentment, el barri de la Calla s'ha convertit en el marc de referència d'obres de Najat El Hachmi.

Tanmateix, el rastre literari de la ciutat és molt més ampli i variat: des de ser l'origen d'Andreu Febrer, primer traductor europeu en vers de la *Divina Comèdia* de Dant, a les localitzacions de *Vigatans i botiflers*, de Maria de Bell-lloc, i de *Galceran o l'heroi de la guerra negra*, de Jaume Cabré, passant per l'obra de poetes com Segimon Serrallonga i Lluís Solà.

Casal dels Rocafiguera de la rambla de l'Hospital estant (font: www.endrets.cat).

Nau de la fàbrica La Blava a Roda de Ter (font: Ricard Giramé).

4.4. Roda de Ter de la mà de Miquel Martí i Pol i Emili Teixidor

Roda de Ter entra en el cànon dels llocs literaris gràcies, sobretot, a l'obra de Miquel Martí i Pol i, especialment, de la mà dels dos títols referencials, *El poble* (1966) i *La fàbrica* (1972).

Martí i Pol, com Verdager a Folgueroles, ha creat una autèntica marca local, personal, a Roda de Ter. Una ruta literària de divuit llocs ens porta des de l'època del naixement fins a la mort.

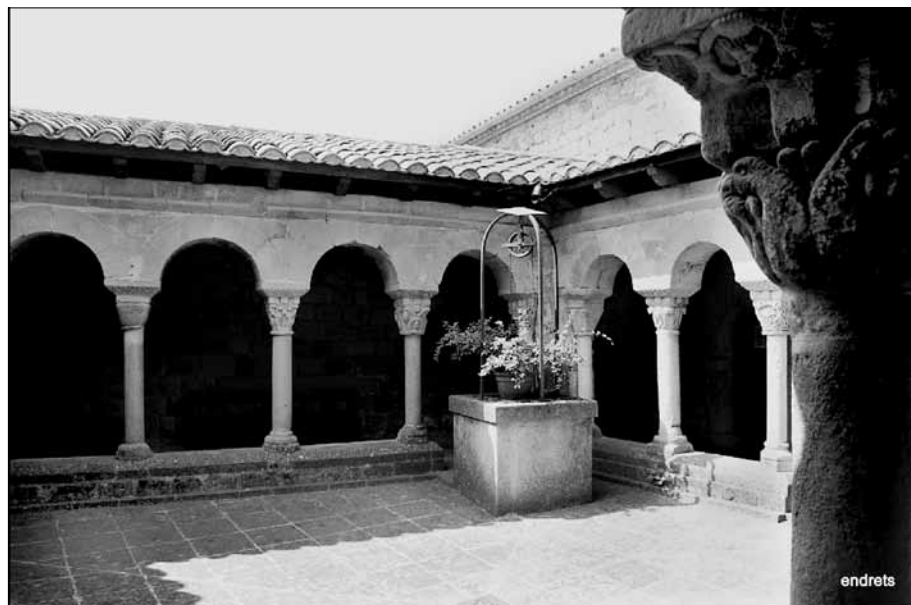
Emili Teixidor ha centrat, en el poble i els seus entorns rurals, els ambients de bona part dels seus contes a *Sic trànsit Glòria Swanson* (1979) i d'una novel·la en particular, la que li ha donat més popularitat, *Pa negre* (2003), sobretot quan ha estat portada al cinema.

4.5. El flanc nord, dos poetes: Antoni Pous i Segimon Serrallonga

Sempre tindrem el dubte si «l'ermita al cel suspesa» de «L'emigrant» verdagerià pren com a localització la Damunt o el santuari de Bellmunt, a Sant Pere de Torelló. Tot fa pensar en la darrera per l'espectacularitat que conté. En aquests entorns de Manlleu i Torelló han aparegut dos poetes, Antoni Pous i Segimon Serrallonga, lligats a la colla del Seminari de Vic, que són exponents de la darrera fornada de poetes simbolistes.

Torelló i la serra de Bellmunt del turó de les Tres Creus estant (font: www.endrets.cat).

Claustre de Santa Maria de Lluçà (font: www.endrets.cat).

Escola parroquial de Cantonigròs a Santa Maria de Corcó (font: www.endrets.cat).

4.6. El flanc oest: el Lluçanès, un exemple de potència d'autors locals

Maria de Bell-lloc inicia l'acció de la seva novel·la *Vigatans i botiflers* a Vidrà i fa passar una escena significativa al santuari dels Munts. És la porta d'entrada d'una comarca natural, el Lluçanès, que compta amb l'empremta literària d'alguns noms destacats com Verdaguer, Joan Santamaria, Josep Pla o un mentor d'aquest, el doctor Borralleres, que estiujejà a Prats. Però que, sobretot, se singularitza per l'important aportació que hi fan els autors locals, dels quals destaca Pelegrí Casades i Gramatxes a l'hora de fixar els llocs patrimonialment més valuosos (monestir de Lluçà, roca de Pena, santuari de Lurdes i Hostal del Vilar).

4.7. El flanc est: Cantonigròs i els pobles dels Cingles de Tavertet

Joan Triadú fou un dels iniciadors del concurs parroquial de poesia de Cantonigròs, el 1944, en plena nit franquista i de gran transcendència per a la cultura del país. Triadú hi féu estada per curar-se d'una tuberculosi latent i, a banda de l'activisme polític i cultural, hi escriví *El Collsacabra. Itinerari espiritual* (1957), que fixà literàriament aquesta part del territori. Pobles com Rupit i Tavertet són part essencial d'aquesta marca.

Els cingles de Bertí (font: www.endrets.cat).

4.8. El flanc sud: del Castell de Centelles als Cingles de Bertí

El protagonista de la novel·la *Vigatans i botiflers*, de Maria de Bell-lloc, en el seu camí cap a Barcelona, fa una parada al castell de Centelles. Aquest va ser descrit i dibuixat per la mirada curiosa de Santiago Rusiñol, que el visità en una de les seves excursions pel país. Màrius Torres, gràcies a la seva amiga Maria Planas, féu una estada al Mas Blanc, a Sant Martí de Centelles, d'ambient molt més familiar que el proper sanatori de Puig d'Olena, on morí. Per la seva banda, Joaquim Renart, en els estiuieigs de tota una vida, ha deixat travada la seva obra de dibuixant i literat als paisatges centellencs. Finalment, Carles Sindreu dedicà versos de gran eficàcia lírica en fixar l'espectacular geografia dels cingles de Bertí. I, encara, cal remarcar que les novel·les d'Antoni Pladevall prenen com a marc el paisatge dels Terrers, els testimonis aturonats de color grisenc tan característics de la plana vigatana, i la tipologia dels masos de l'entorn de Mont-rodon, a Taradell.

5. Conclusions

El discurs literari ha estat, tradicionalment, un mètode de coneixement de l'espai geogràfic. L'emergència de la subjectivitat en geografia permet un rellançament dels estudis vinculats a la vivència dels llocs, a l'experiència personal i grupal amb l'entorn geogràfic. En aquest sentit, el projecte *Geografia literària dels Països Catalans* proposa l'establiment de lligams entre el relat literari escrit en català vinculat a diferents territoris del país, així com de la seva posterior vivència, tot seguint el discurs que sobre diversos llocs han fet autores i autors de totes les contrades catalanes.

Així doncs, el projecte *Geografia literària dels Països Catalans* porta de camí un inventari dels racons literaris de tot l'àmbit lingüístic, un recull de paisatges que no es limita a enumerar autors i llocs, sinó que, de retruc, proposa l'habilitació d'una mena de cartografia emocional, de registre de l'empremta literària que al llarg del temps, i encara ara, ha generat l'imaginari geogràfic que es desprèn del discurs literari. És així com la globalitat del projecte implica la projecció d'una empremta, d'una marca de territori genuïna, que pot resultar, al seu torn, una excel·lent oportunitat de posicionament al món de la cultura del país.

Així mateix, la *Geografia literària dels Països Catalans* troba, en les geografies subjectives (humanística i emocional), un excel·lent argument teòric per explicar, des d'un punt de vista vivencial i/o experiencial, la interacció de la societat amb el seu territori a partir d'un fil conductor d'origen literari. Nogensmenys, el paisatge cultural ofereix als territoris un espai de reflexió i posterior interpretació que l'imaginari literari trasllada a la realitat dels paisatges ja no físics, sinó simbòlics. D'altra banda, la impetuosa necessitat de visibilitzar aquests espais troba en el procés actualment batejat com a *branding* territorial un renovat argument per a generar un sentit de lloc a partir de la redescoberta del territori i de la seva particular geografia d'interpretació literària.

El projecte de referència evidencia que al país tenim algunes marques literàries indiscutibles i potents centrades en autors de diferents èpoques: Jacint Verdaguer i Miquel Martí i Pol a Osona, Josep Pla i el Baix Empordà, etc. Però, també, d'altres

marques centrades en ciutats (Barcelona literària, que comptarà amb dos volums de la col·lecció), viles lligades a corrents estètics (Sitges i el Modernisme), conjunts patrimonials vinculats amb la història (la ruta del cister amb els monestirs de Poblet, Santes Creus, Vallbona de les Monges i Santa Maria de la Valldigna) o, senzillament, ecosistemes ben diversos que han estat literaturitzats per un o diversos autors (en aquest cas i en lloc predominant hi hauria el Montseny i Montserrat, alhora que casos com la península de Formentor, l'Albufera de València o el Delta de l'Ebre).

En el cas de Verdaguer, la seva capacitat d'atracció és tan potent que engloba altres escriptors i territoris (Martí i Pol i Vic literari) i genera una dinàmica transversal que afecta les manifestacions més diverses del quefer quotidià (de la fabricació de la ratafia a la producció de records amb l'efígie del poeta passant per dolços o altres exquisideses gastronòmiques relacionades amb ell, com per exemple la 'Coca del Mossèn'). Tanmateix, Osona és una comarca rica i variada literàriament perquè abraça autors des de l'edat mitjana fins als més contemporanis de diverses tendències estètiques, tenint també moltes mostres de cançons populars.

Socialment i culturalment és un projecte que pot ser de gran utilitat formativa en els centres d'ensenyament de les diverses etapes, d'ESO a la universitat; alhora, és un material que pot servir per potenciar el turisme cultural, tant per la banda més tradicional de l'excursionisme, com de l'alternativa del turisme de sol i platja. En aquest últim cas, les TIC fan possible l'adaptació dels materials a llengües com l'espanyol, el francès, l'anglès o l'alemany.

En definitiva, la *Geografia literària dels Països Catalans*, en el seu estat actual, persegueix dues fites. La bibliogràfica es convertirà en una acta notarial de la diversitat i la complexitat del país en una data fixa. D'altra banda, el lloc web possibilitarà l'actualització constant de les aportacions que, per desconeixement, n'han quedat al marge o aquelles que les noves generacions d'escriptors vagin generant.

6. Bibliografia

- AZORÍN, *La ruta de Don Quijote*. Madrid: Ediciones Cátedra, 1998. Edició a cura de José María Martínez Cachero.
- BAETHGE, Constanze. «Géographie littéraire». A: ARON, Paul; SAINT-JACQUES, Denis; VIALA, Alain. *Le Dictionnaire du littéraire*. Paris: Presses Universitaires de France, 2002, p. 250-251.
- BERQUE, Augustin. *Les Raisons du paysage. De la Chine antique aux environnements de synthèse*. París: Hazan, 1995, p. 34-35.
- CAMPILLO, Xavier. «Geografia i literatura a l'Alt Pirineu català: la interpretació del món viscut». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núms. 19-20 (1991-1992), p. 143-158.
- CURTIUS, Ernest Robert. *Literatura europea y Edad Media Latina*. México: Fondo de Cultura Económica, 1976, p. 282.
- DAVIDSON, Joyce; BONDI, Liz; SMITH, Mick. *Emotional geographies*. Aldershot: Ashgate, 2005. 258 p.

- DEMATTEIS, Giuseppe; GOVERNA, Francesca. «Territorio y territorialidad en el desarrollo local. La contribución del modelo SLOT». *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 39 (2005), p. 31-58.
- ESTÉBANEZ, José. «La geografía humanística». *Anales de geografía de la Universidad Complutense*, núm. 2 (1982), p. 11-31.
- FERNÁNDEZ-CAVIA, José. «Ciudades, regiones y países como marcas: luces y sombras del *place branding*». A: SAN EUGENIO, Jordi de. *Manual de comunicación turística: de la información a la persuasión, de la promoción a la emoción*. Barcelona: Documenta Universitaria, 2011, p. 103-113.
- FURLANI, María E.; GUTIÉRREZ, María J. «Aportación al acercamiento entre literatura y geografía. Imágenes regionales de Mendoza (República Argentina)». *Revista de Geografía Norte Grande*, núm. 17 (1990), p. 67-74.
- GOETHE, J. W. *Les desventures del jove Werther*. Barcelona: Editorial Selecta, 1987, p. 23.
- GUBER, Rosana. *La etnografía, método, campo y reflexividad*. Bogotá: Grupo Editorial Norma, 2001. 146 p.
- LÉVY, Bertrand. «Geografía y literatura». A: HIERNAUX, Daniel; LINDÓN, Alicia. *Tratado de Geografía Humana*. México: Anthropos, 2006, p. 460-480.
- MONERRIS, Antonio. *Place branding: planteamientos y enfoques básicos*. [En línea]. Barcelona: Estrategia de Comunicación, 2008. <<http://goo.gl/ITeO8>> [Consulta: 2 setembre 2012]
- NOGUÉ, Joan; ROMERO, Joan. *Las otras geografías*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. 557 p.
- NOGUÉ, Joan. «Paisaje y comunicación: el resurgir de las geografías emocionales». A: LUNA, Toni; VALVERDE, Isabel. *Teoría y paisaje: reflexiones desde miradas interdisciplinarias*. Barcelona: Observatori del Paisatge de Catalunya i Universitat Pompeu Fabra, 2011, p. 25-41.
- PANADERO, Miguel. «El espacio geográfico del Quijote». *Estudios Geográficos*, núm. 256 (2004), p. 471-496.
- PENA, María del Carmen. *Pintura de paisaje e ideología. La generación del 98*. Madrid: Taurus, 1998.
- PILLET, Félix. «La geografía y las distintas acepciones del espacio geográfico». *Investigaciones Geográficas*, núm. 34 (2004), p. 141-154.
- POCOCK, Douglas, C. *Humanistic Geography and Literature: Essays on the Experience of Place*. United States: Barnes & Noble Imports, 1980. 224 p.
- PORTEOUS, Douglas. «Literature and Humanist Geography». *Area*, vol. 17, núm. 2 (1995), p. 117-122.
- PROUST, Marcel. «Le Côté de Guermantes». A: *À la recherche du temps perdu*. París: Gallimard, 1953, 3 vol., II, p. 327.

- RAFFESTIN, Claude. «Paysages construits et territorialités». A: *Convegno Internazionale Disegnare paesaggi costruiti*. Torino: DIPRA. Politecnico di Torino, 1999.
- ROGER, Alain. *Breu tractat del paisatge*. Barcelona: Edicions La Campana, 2000, p. 17, 18 i 215.
- ROMA, Francesc; GINESTA, Xavier. «L'excursionisme a Vic en el primer terç del segle XX: el cas del Centre Excursionista de Vic i la Colla de Gurb». *Ausa*, vol. XXII núm. 158 (2006), p. 437-476.
- ROSE, Gilian. «Place and identity: A sense of place». A: MASSEY, Doreen B.; JESS, Pat. *A place in the world*. Oxford: The Open University, 1995, p. 87-132.
- RUBIO, Joaquín. «Geografía y literatura: algunas consideraciones sobre los mapas medievales». A: DE LA IGLESIA, José Ignacio. *Viajar en la Edad Media*. Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 2009, p. 103-133.
- SAN EUGENIO, Jordi de. *Teoria i mètodes per a marques de territori*. 1a ed. Barcelona: Editorial UOC, 2011. 242 p.
- SOLDEVILA, Llorenç. «Enseñar historia de la literatura en segundo ciclo de secundaria». A: BORDONS, Glòria et al. *Enseñar literatura en secundaria*. Barcelona: Editorial Graó, 2006, p. 21-31.
- SOLDEVILA, Llorenç. «Les rutes literàries: algunes pautes organitzatives i logístiques a tenir en compte». A: BORDONS, Glòria. *Manual de gestió del Patrimoni literari de l'Alt Pirineu i Aran*. Farrera-Tremp: Centre d'Art i Natura i Garsineu Edicions, 2010, p. 14-18.
- SUÁREZ-JAPÓN, Juan Manuel. «Geografía y literatura en los escritos de viaje de José Manuel Caballero Bonald». *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 34 (2002), p. 133-146.
- TUAN, Yi Fu. «Humanistic geography». *Annals of the Association of American Geographers*, 2, núm. 66 (1976), p. 266-276.
- UNWIN, Tim. *El lugar de la geografía*. Madrid: Cátedra, 1995. 342 p.